

КОНЦЕПТ ЩАСТЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ: ПСИХОКОГНІТИВНИЙ І ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

*В. В. Калько, доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: mkalko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9394-1664>

Ідентифікатор Scopus-Author: 57219247796

*М. І. Калько, доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: mkalko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6042-4436>

Ідентифікатор Scopus-Author: 57219238410

*У статті проаналізовано реалізацію в українських пареміях концепту ЩАСТЯ, що належить до засадничих культурних концептів, семантика яких оприявлена на лінгвістичному, аксіологічному, побутовому, художньому рівнях культури. На ґрунті когнітивного і лінгвокультурного аналізу доведено, що в паремійній картині світу вербалізовано поняттєвий, образний, ціннісний і міфологічний складники досліджуваного концепту. Установлено найсуттєвіші ціннісні орієнтири, пов'язані з поняттям «бути щасливим», які віддзеркалюють первісні уявлення українців, оскільки паремії є давніми утвореннями колективної свідомості українського народу й продуктивно зафіксовані в національному менталітеті. Спостережено високу кількісну репрезентованість досліджуваного концепту, відзначено, що він тісно взаємодіє з поняттями **доля**, **радість**, **добробут**, **успіх**, реалізуючи міжконцептуальні зв'язки. Концепт ЩАСТЯ в паремійній картині світу українців – поліфункційне, амбівалентне, багатомірне утворення, що фіксує вітаїстичні настанови. Його поняттєвий зміст передовсім пов'язаний із доброю долею, здоров'ям, сім'єю, дітьми, любов'ю; образний – сформований унаслідок метафоричної аналогізації з тваринами, птахами, предметами; ціннісний – репрезентований позитивною оцінкою як станом цілковитого задоволення життям, вияву радості, усвідомлення яких відбувається на тлі протилежних почуттів – нещастя, горя, біди. Доведено, що уявлення про щастя і нещастя почасти формують оцінні судження про життя загалом, вони визначають життєву стратегію індивіда, їхня ціннісна специфіка опосередкована регулятивним виявом. Паремійна психологічна концепція щастя загалом відображає ставлення українців до суті життя: це передовсім не лише омріяна цінність, а й мета, яку індивід може досягти, здобути, вибудувати власними зусиллями.*

***Ключові слова:** концепт, прислів'я, щастя, картина світу, семантика, метафора, українська лінгвокультура.*

Актуальність. Духовний світ українців наповнюють ключові концепти, які почали формуватися ще в глибоку давнину, репрезентуючи мовне й культурне осердя етносвідомості, фокусуючи систему основних цінностей, оскільки «ключові слова культури є омовленими культурно детермінованими ментальними утвореннями, які мають безпосередній дотик до цінностей, ідеалів та установок етносів і у яких знаходять своє найповніше відображення особливості національного характеру і сприйняття світу» [1, с. 401]. Культурно значущі й психологічно вагомі концепти семіотично й семантично насичені, вони наділені множиною додаткових смислів, особливою образністю, виразністю, аксіологічністю, передають цілий комплекс відчуттів, почуттів та уявлень народу. На наш погляд, особливо актуальним є вивчення паремійного корпусу як одного з найдавніших дискурсів, що віддзеркалює специфіку світобачення, має культурну референцію, здатність відображати специфіку менталітету. Саме дослідження ключових концептів на широкому паремійному матеріалі вможливує

встановлення їхньої семантики як віддзеркалення закріпленого в мові знання, синтактики як можливості сполучатися з іншими знаками й прагматики як спроможності фіксувати типові схеми поведінки, ситуації повсякденного життя. Паремії максимально виразно передають культурну інформацію в складі концепту, бо синтезували результати багатовікового досвіду, зберегли тяглість світоглядних настанов, зафіксували стереотипи, традиції, знання як духовні надбання етносу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ЩАСТЯ як один із засадничих цивілізаційних концептів, загальнолюдська універсалія неодноразово було предметом аналізу вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. У сучасному мовознавстві проблему його вербального наповнення досліджують у різних аспектах: 1) семантичний аналіз смислових дублетів слова *щастя* (В. М. Білоноженко, Н. М. Бобух, В. В. Ільєнкова, Н. Г. Єсипенко, Л. М. Марчук, І.-І. Ю. Тим'як й ін.); 2) вивчення семантики лексем *щастя* / *нещастя* та їхніх асоціатів (В. І. Кононенко, Л. А. Кулішенко, С. В. Мартінек, М. Ольхович-Новосадиук та ін.); 3) моделювання концепту ЩАСТЯ в проєкції на його системномовні зв'язки (О. В. Д'яконова, А. М. Приходько, Н. М. Шарманова й ін.); 4) установлення особливостей представлення концепту ЩАСТЯ в паремійному масиві (Н. В. Володіна, У. Дробішевська, З. Г. Коцюба, С. М. Солдатова й ін.); 5) опис гендерної специфіки об'єктивації концепту ЩАСТЯ в різних типах дискурсу (Т. В. Браусь, О. І. Василевська, В. В. Ільєнкова, Л. В. Шевчук й ін.); 6) аналіз функційного потенціалу лексеми *щастя* в художніх текстах (А. М. Копера, О. В. Ніколенко, Н. В. Цитар й ін.) тощо. Незважаючи на це, проблема дослідження особливостей вербального наповнення та функціонування концепту ЩАСТЯ в мовній картині світу українців не втрачає актуальності й потребує пильної уваги з боку дослідників, оскільки його всебічний аналіз уможливить пояснення процесів категоризації світу, механізмів віддзеркалення в мові внутрішньорефлексивного досвіду етносу. Опис концепту ЩАСТЯ на матеріалі прислів'їв актуальний ще й тому, що в них збережено специфічні риси повсякденної свідомості етносу.

Метою статті є комплексний аналіз психокогнітивного й лінгвокультурного представлення концепту ЩАСТЯ в паремійному фонді української мови в проєкції на функції та структури етносвідомості.

Результати дослідження та їх обговорення. Ураховуючи найхарактерніші ознаки української ментальності – «духовність, соборність, доброзичливість, прагнення до вищих форм досвіду» [8, с. 54], дослідники виокремлюють такі ключові концепти: ДОБРО, СЕРЦЕ, ДУША, ЛЮБОВ, ЩАСТЯ, ЛЮДИНА, ПРИРОДА, ЖЕРТОВНІСТЬ, ПРОСТІР, ЧАС, ВОЛЯ, ДОЛЯ, МИР, ЗЕМЛЯ, МАТИ, ХАТА [4, с. 51; 6, с. 119; 8, с. 54]. Важливість концепту ЩАСТЯ в етносвідомості українців підтверджує, по-перше, розгалужене словотвірне гніздо, яке нараховує 12 іменникових, 8 прикметникових, 4 прислівникові і 22 дієслівні, зокрема й дієприкметникові деривати [5, с. 13], по-друге, продуктивний синонімічний ряд, наповнений словами з позитивною емотивно-оцінною маркованістю: *доля, радість, задоволення, благодать, блаженство, талан, удача, успіх* тощо, по-третє, широке асоціативне поле, що охоплює понад 1000 реакцій [9, с. 624], по-четверте, наявність понад 170 паремій із цим опорним поняттям. Як зауважують В. В. Жайворонок [4, с. 51], А. М. Приходько [13, с. 93], концепт ЩАСТЯ належить до універсальних, регулятивних, параметричних, емоційно-телеономних концептів. На думку З. Г. Коцюби, він має здатність охоплювати майже всі інші телеономні концепти, які його спричиняють чи зумовлюють [7, с. 264]. Відображаючи сенс життя людини й постаючи чимось надзвичайно дорогим або навіть найдорожчим для людини, телеономні концепти є загальнолюдськими феноменами з найбільш яскраво вираженим ціннісним складником [13, с. 93].

В. Татаркевич наголошує на щонайменше чотирьох різних аспектах розуміння щастя: 1) прихильність долі, успіх; 2) стан інтенсивної радості; 3) володіння найвищими благами; 3) почуття задоволення життям [22, с. 127–130]. Для українців щастя – це наперед визначена мета, яка злітовує минуле, теперішнє, майбутнє, адже «людина споконвіку прагне до однієї мети – до щастя» [17, с. 33]. Проте, на думку І. Я. Франка, воно ніколи не буде досягнуте: «повного особистого щастя, не заколоченого ніякими прикростями, чоловік не досягне ніколи;

та проте він весь вік старається та силкується поправити своє життя, усувати прикρόсті, добитися щастя, та повного громадського щастя, повного, так би сказати, раю земного люди не доб'ються ніколи» [17, с. 345]. У новітній час з'явилися теорії, автори яких наголошують на тому, що щастя є чимось суб'єктивним, і, щоб його досягти, людині потрібно реалізувати власні бажання й потреби (М. Аргайл, А. Маслоу, М. Селігман, М. Стайл й ін.). М. Селігман зазначає, що воно пов'язане не лише з багаторазовим переживанням приємних одномоментних суб'єктивних відчуттів, а й духовним задоволенням, життям, насиченим позитивними емоціями [21, с. 238].

Дослідники цілком закономірно висловлюють думку, що у світовідчутті українців ідея фаталізму не знищила ідеї особистої відповідальності, яка впливає з усвідомлення українцем значення в практичному житті тієї свободної волі, яку характеризують слова: я хочу [15, с. 361; 18, с. 161]. На наш погляд, таке максимальне розуміння індивідуального щастя, орієнтованого на здатність індивіда жити добре, у достатку, спокої, гармонії з довкіллям, представлено в паремійних одиницях *Всякий свого щастя коваль; Кожний є собі сам ковалем свого щастя; Усяк свого щастя коваль; Чоловік свого щастя коваль* (П-91, с. 169). Оскільки прислів'я як узагальнювальні знаки типізують, підсумовують, висновковують, то саме наявність у їхній структурі кванторів усезагальності *всякий, усяк, кожний* уможливило максимальне поширення значення «кожна людина – творець власного щастя» на значну кількість осіб і ситуацій. Поява глибинного змісту спричинена метафоричною переінтерпретацією іменника *коваль* «майстер, що куванням обробляє метал, виготовляє металеві предмети» [14, с. 202], що проєктує свою семантику на дієслово *кувати* «створювати що-небудь, досягати чогось наполегливою працею, зусиллями» [14, с. 382]. У сприйнятті щастя українцями домінує не споглядальна світонастанова, а діяльнісна, неодмінно пов'язана з докладанням значних зусиль задля досягнення щастя. Це підтверджують паремії: *Щастя не за горами, бо кується самими нами* (П-91, с. 174); *Хто дримає, той щастя не має* (П-91, с. 172). Саме ці прислів'я засвідчують домінуючу рису ментальності українців – ідею особистої відповідальності за власну долю й благополуччя, пор.: *На Бога надійся, а сам не площай; На Бога складайся, розуму ж тримайся; Бога взивай, а руки прикладай; Боже поможи, а сам не лежи; Роби, небоже, то й Бог pomoже* (Н, с. 40–41). Можемо стверджувати, що в українській етносвідомості фіксуємо чітко простежуваний взаємозв'язок концептів ПРАЦЯ і ЩАСТЯ: *Хто добре працює, тому і щастить* (П-89, с. 289); *Щастя і труд рядом живуть* (П-89, с. 291); *З праці радість, з безділля смуток* (П-89, с. 280); *Як землю не помастиш, то ся зерном не оцастииш* (П-89, с. 47); *Щастя в повітрі не в'ється, а працею дістається* (П-91, с. 173). Такі мовні одиниці оприявнюють думку, що людина своєю діяльністю має створити духовні і матеріальні цінності, які забезпечать їй щасливе життя.

Українські прислів'я реалізують ще одну важливу поняттєву ознаку щастя – відповідність вимогам здорового глузду, репрезентуючи її через кореляцію з концептом БАЖАННЯ, адже людина, прагнучи полегшити своє життя, мати велику силу, владу над іншими людьми, установити справедливість, повинна керуватися принципом поміркованості, що має стати джерелом її щастя: *Хто багато бажає, той ніколи щаслив не буває* (П-91, с. 172); *Щастя малов міров міряється* (П-91, с. 174). Паремійна картина світу втілює сценарії переживання щасливих моментів життя: *На щастя всіляке май серце однаке* (П-91, с. 170); *Не дери носа в щастю і не опускай в нещастю* (П-91, с. 171); *Пархоми! В щасті не брикай, як більш нема, то й так нехай* (П-91, с. 172), чітко віддзеркалюючи настанови розважливості, розсудливості, раціональності сприйняття успіху, сприяння фортуни.

В українських прислів'ях простежуваним є зв'язок щастя й удачі, бо саме відчуття задоволення життям виникає тоді, коли людина досягає позитивних результатів. У побутовій свідомості зафіксовано, що щасливі переживають почуття радості: *Кому щастя служить, той ніколи не тужить* (П-91, с. 170), їх супроводжує виняткова сприятливість долі навіть у неочікувані моменти життя: *Кому щастя радить, той і на кию впливе; Кому щастя, тому й півень несеться* (П-91, с. 170); *Щасливому сир на колоді; Щасливому щастя* (П-91, с. 173). Щастя також пов'язане з почуттям сміливості, що, на нашу думку, є відгомном козацького

психотипу українського етносу, бо в пареміях переконливо констатовано, що лише відважні, хоробрі особистості, які не бояться перешкод на своєму життєвому шляху, досягають щастя: *Щастя бігає за сміливцями; Щастя допомагає смілим* (П-91, с. 173); *За відважним щастя біжить* (П-91, с. 170).

Взаємозв'язок щастя й розуму в паремійній картині світу чітко не визначений, оскільки фіксуємо протилежні за змістом прислів'я, пор.: *Прибудь, щастя! Розум буде!* (П-91, с. 172); *Прибудь, щастє, розум буде* (Ф, с. 463); *Прибудь, розум, щастє буде* (Ф, с. 55); *Не дай, боже, нещастя, а розум буде* (П-91, с. 171); *Ни дай Боже щістья, а дай розуму* (Ф, 462). Таку паремійну варіативну антонімічність у сприйнятті щастя й розуму можна, з одного боку, пояснити тим, що без здатності до раціонального мислення й об'єктивного сприймання дійсності неможливо досягнути щастя, а з іншого – несприятливі умови, труднощі, неприємності загартовують людину, зміцнюють її інтелект, пор.: *Нещастя розуму учить* (П-91, с. 171); *Щастя розум відбирає, а нещастя повертає* (П-91, с. 174). Водночас спостерігаємо й деструктивний вплив нещастя на ментальні здатності людини: *При нещасті й розумний подурнішає* (П-91, с. 172), залежність життєвого успіху від розуму: *Кого щастя згубити хоче, тому перше розум відбере* (П-91, с. 170) та необхідність знань, умінь, здібностей для досягнення щастя: *Щастя без розуму – торбина дірява* (П-91, с. 173); *Не там щастя, куди люди справляють, а там, куди розум і наука веде* (П-91, с. 171). Для українських паремій досить виразним є розуміння того, що щастя компенсує обмежені інтелектуальні здібності людини, пор.: *Більше щастя, як розуму* (П-91, с. 169); *Дурень спить, а щастя в головах лежить* (П-91, с. 170); *Щастя і дурному помагає, а нещастя і мудрого дурним зробить* (П-91, с. 174).

У паремійній картині світу виразним є зв'язок концептів ЩАСТЯ й ДРУЖБА, співвідношення яких формують глибинний зміст «у нещасті друзі полишають людину»: *Де щастя упало, там і приятелів мало* (П-91, с. 169); *Коли щастя упало, і приятелів мало* (П-91, с. 170); *Поки щастя плужить, поти приятель служить* (П-91, с. 172); *Щастя упало, так і приятелів мало* (П-91, с. 174). Натомість семантику «до щасливої людини тягнуться люди» реалізують прислів'я: *З ким щастя, з тим і люди* (П-91, с. 170); *Як людина в щасті живе, то і сусід в гості йде* (П-91, с. 175).

Загальновідомо, що універсальною є архетипна опозиція *свій – чужий*, яка належить до констант культури й має певні особливості в розумінні щастя українцями. Паремії засвідчують, що чуже щастя не завжди сприйнято й оцінено негативно, почасти його сприймають нейтрально: *В чуже щастя не вкупитися* (П-91, с. 169); *На чуже щастя не впасти* (П-91, с. 170). Українська етносвідомість припускає наявність щастя в інших «чужих» і навіть дає прагматичну настанову не досягати успіху, радості за рахунок невдач інших, пор.: *На чужому горі щастя не будують* (П-91, с. 170); *На чужому нещасті щастя не будують* (С, с. 22). Ці знаки виявляють універсалістську тенденцію психології до пізнання людиною своєї суті через сприйняття різних людей, табууючи вкорінену в українській етносвідомості впродовж тривалого часу настанову у вузькому контексті руйнувати чужі сім'ї, пор.: *Не схвалюю я вчинок дітей наших, бо на чужім нещасті щастя свого не збудуєш. Але що уміють яни любить одне одного луччей, аніж ми з тобою, Мартине, уміли, то се добре* (В. Дрозд), а в широкому – зазіхати на чуже, напр.: *Але світ не без добрих людей, і, до того ж, на чужому нещасті щастя не збудуєш. І, швидше за все, хтось знайде Вашу цінність та захоче повернути власнику* (0342.ua/p/znahidka). Водночас у прислів'ях *Чуже нещастя зноситься легше ніж чуже щастя; Чуже щастя коле очі* (П-91, с. 173) усе ж таки репрезентовано негативну аксіологічність чужого щастя, яке викликає відповідні психоемоційні стани.

У процесі розвитку паремійного фонду української мови можна простежити динаміку в сприйнятті особистого щастя. Зокрема, паремія *Моє щастя таке, як у тої курки, що качата водить* (П-91, с. 170), на думку І. Франка, відображає погляд на життєву долю вітчима або мачухи, які мають клопоти з пасербами [17, с. 472]. Сучасні контексти вживання цього прислів'я засвідчують набуття ним нового глибинного змісту «людське щастя мінливе, непостійне», пор.: *А про щастя, якому пливти ще чотири літа, – то стільки не конче прожити суджено... Моє*

щастя таке, як у курки, що качата водить. І він, кинувши гадалці поважну монету, пішов собі з товариством поміж рядів, що гомоніли й гуділи невтомним весняним вуликом (І. Корсак).

Щастя в паремійній картині світу українців тісно пов'язане з почуттям заздрості – роздратуванням, досадою, викликаними якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого. У таких мовних одиницях концептуалізовано: 1) людське щастя зазвичай супроводжує заздрість: *Де щастя водиться, там заздрість родиться; Нема щастя без заздрості* (П-90, с. 373); *Де щастя, там і зависть; Де щастя родиться, там і зависть плодиться* (П-91, с. 169); 2) заздрість чужому щастю може спричинити хворобу: *Заздрій від чужого щастя сохне* (П-90, с. 372).

Основними настановами, які фіксують українські паремії, є: 1) за щастя треба боротися, людина має прагнути бути щасливою: *Від щастя не тікають, щастя доганяють* (П-91, с. 169); *На біду чекай, а щастя сам доганяй* (С, с. 22); 2) сенс життя – шукати щастя: *Цілий світ перейшов та й щастя найшов* (П-91, с. 172); *Шукай нового щастя, а старого не губи; Шукають щастя тільки нещасливі* (П-91, с. 173); 3) щастя сприяє людині, а постійні негаразди можуть її душевно надламати: *Щастя і дурному помагає, а нещастя і мудрого дурним зробить* (П-91, с. 174); *Як щастя панує, то й дурень танцює; Як на щастя іде, так і п'яниця виправиться, а як на нещастя, то й піп скрутиться* (П-91, с. 175); 4) щастя дарує благополуччя: *Щасливому світ милий і весела нічка, як у дубраві тихенька криничка; Щасливому і на соломі добре спиться* (П-91, с. 173). Прикметно, що в паремійній картині світу питомою локацією щастя, умовою його досягнення є рідний край: *Шукав щастя по цілому світу, а воно чекало у власній світлиці* (П-91, с. 173); *Хто хоче щастя зазнати, той повинен свій край шанувати* (П-91, с. 172).

Як зауважують дослідники, поняття щастя і долі в українській етносвідомості є синонімічними або можуть передбачати одне одного [4, с. 654; 11, с. 95–97; 12, с. 18]. На думку І. Нечуя-Левицького, «доля – то міфічний образ, то давня фортуна», в її образі українець виявляє «свій погляд на непереможну силу сліпого щастя, сліпої сили природи, на такі випадки в житті, проти котрих сам чоловік нічого не вдіє» [11, с. 95]. У паремійній картині світу поняття щастя і доля є взаємозумовленими, пов'язаними й заміненними. Це можна пояснити, по-перше, етимологічним зв'язком, адже щастя утворено з *сь+čęstь*, де *сь* (давньоін.-доевроп. *su*) означає «добрий, хороший», а *čęstь* «частка, доля», тобто «добра частина» [10, с. 523], по-друге, їхньою синонімічністю в сучасній українській мові, що спричиняє паремійну варіативність, пор.: *Без долі й по гриби не ходять* (П-91, с. 175); *Без щастя в ліс не ходи* (П-91, с. 169); *Козак не без щастя, дівка не без долі; Козак не без долі, дівка не без щастя* (П-91, с. 176), а по-третє, наявністю юстапозита *щастя-доля*, який в українській мові, об'єднавшись в одне поняття, означає «радість, добробут у житті, успіхи, щасливу долю» [1, с. 77]: *Вік звікувала – щастя-долі не зазнала* (П-91, с. 175). У прислів'ях доля часто підсилює значення іменника *щастя*, особливо в контекстах, де йдеться про гарну, щасливу долю, причому щастя є запорукою сприятливих умов життя, успішного життєвого шляху і того доброго, що на ньому виникає, напр.: *Як нема щастя, то нема й долі; Як щастя буде, доля сама прийде* (П-91, с. 175); *Кому щастя, тому й доля* (П-91, с. 170). За народними переконаннями, щасливим вважався той, хто мав хорошу, «не шербатую» долю, добру частину чого-небудь [1, с. 76].

На думку дослідників, українцям притаманний фаталізм як вияв переконаності у визначеності наперед життєвого шляху, який певним чином зумовлює пасивний тип поведінки. «Кому що на роду написано, не оминати, і тому людина не прагне шукати причин, а тільки чекає. Доля в народних віруваннях – це фатум. З кожною людиною народжується і її власна доля» [16, с. 4]. Це знайшло віддзеркалення й у паремійному фонді, зокрема, висловлення *Не родися вродливим, а щасливим* (П-91, с. 171) представлене 18 варіантними одиницями, які засвідчують, що людина отримує щастя при народженні і воно має переваги над красою й багатством, пор.: *Не родись багатий, а родись щасливий; Не родися багатий та вродливий, а родися при долі та щасливий*. У кого від народження визначене щастя, у того все вдається, життя складається успішно, випадає легка доля, напр.: *Як вродилася щасниця, так поправиться і п'яниця* (П-91, с. 174); *Як красу ділили, то спала, а як щастя ділили, то встала* (П-91, с. 175). Прислів'я *Одна мати родила, та не однакове щастя давала* (П-90, с. 111) віддзеркалює давні народні уявлення, згідно з якими щастя людини є дарунком її матері, від якої залежало «дати чи

не дати своїм дітям красу, щастя, долю» [15, с. 344], бо кожна людина – носій кількох доль: «доля материнська буде в такому разі відповідати ідеї природженості, таланту; доля батьківська – ідеї випадкового щастя, фортуни, а доля Божа – ідеї присудженості, фатальної судьби» [15, с. 362]. Уявлення про те, що щастя людини визначене Богом, має теоцентричну природу, реалізовано в пареміях: *Господь милосердний ніколи не спить: у цього щастя відбирає, а тому дає* (Н, с. 581); *Хто рано встає, тому Бог щастя дає* (Н, с. 498); *Дурному дасть Бог щастя, та не дасть розуму* (Н, с. 292).

Джерелами щастя в паремійній картині світу українців, крім суб'єктивних психологічних, є такі об'єктивні чинники: 1) любов: *Де любов, там щастя* (П-90, с. 54); *Весілля і щастя на однім коні їздять* (П-90, с. 56); 2) родина, подружжя: *З доброю дружиною горе не горе, а щастя вдвоє* (П-90, с. 87); *Нещаслива година, як лиха родина* (П-90, с. 135); *Нема щастя родинного без жінки* (П-90, с. 96); 3) діти: *Нема смерті без причини, нема щастя без дитини* (П-90, с. 119); *Де одинець, хазяйству кінець, де сім – щастя всім* (П-90, с. 130); *У кого дочок сім, то й щастя усім, а в мене одна, та й щастя нема* (П-90, с. 125); *Сім синів годую, всім і щастя готую* (П-90, с. 128); 4) здоров'я: *Без здоров'я нема щастя; Нема щастя без здоров'я* (П-90, с. 170); *Найбільше щастя в житті – здоров'я; Здоровий злидар щасливіший від хворого багача* (П-90, с. 171).

У паремійному масиві української мови спостерігаємо взаємодію концептів ЖИТТЯ і ЩАСТЯ, опосередковану їхньою тривалістю або сприйняттям окремих часових періодів: *Життя закоротке для щастя, а задовге на терпіння* (П-90, с. 155). Відзначимо, що прислів'я наскрізно фіксують зв'язок концепту ЩАСТЯ з часовим кодом культури, втілюючи ідею, що щастя не довготривале, воно чергується з нещастям: *Щастя дочасне, а злидні довічні* (П-90, с. 173); *Щастя переходя живе* (П-90, с. 174); *Не кожен день приносить щастя* (П-89, с. 76). Швидкоплинність і нетривалість щастя в побутовій свідомості українців передавана також унаслідок уподібнення до метафоричного сценарію їзди на коні, пор.: *Щастя все на швидкім коні їздить* (П-90, с. 173) чи аналогізації зі стереотипними уявленнями про тварин, напр.: *Щастя єсть як лисиця: поманить, подурить та і до лісу втече* (П-90, с. 173). У пареміях: *Коли нема щастя зранку, не буде й до останку* (П-90, с. 170); *Хто не мав щастя від ранку, не буде мати і до останку* (П-90, с. 172); *Як нема щастя зранку, то не буде й до останку* (П-90, с. 175) часовий код культури репрезентує фаталістичне сприйняття щастя як вродженого дару.

Поняттєвий складник концепту ЩАСТЯ найвиразніше простежуваний у паремійній картині світу в опозиції щастя / нещастя, адже зведення складних понять до бінарного набору – фундаментальна здатність людської психіки, механізм, що зберігається глибоко в нервових клітинах і передається від покоління до покоління [24, с. 32]. Саме протиставлення є одним із раціональних способів пізнання емоційних концептів, бо зрозуміти, осягнути, відчутти одне почуття можна лише переживши протилежне, пор.: *В єдній хвилі щастя й нещастя* (П-91, с. 169); *І в нещасті щастя буває; Не було б щастя, та нещастя помогло* (П-91, с. 170); *Нещастя на колу, а щастя на копитняку* (П-91, с. 171); *Якби не нещастя, не було б і щастя* (С, с. 22). Уважаємо, що такі прислів'я констатують одну із світоглядних настанов українського етносу – невичерпний оптимізм, адже навіть потрапивши в дуже скрутну ситуацію, треба зберігати тверду віру в краще майбутнє, успіх. Вони об'єднані глибинним змістом «після неприємностей неочікувано можуть настати щасливі дні; із поганого теж можна мати користь», пор.: *Мене покладали до сільської лікарні. І се було для мене луччей, не було щастя, так нещастя помогло. Бо коли мати пекла хліб, а я сиділа ще на призьбі, з рукою покусаною, батько казав до матері, і я чула: «Дай, Тані гарячого хліба, щоб наїлася і померла...»* (В. Дрозд); *Не було б щастя, так нещастя помогло. Вибухла війна, гітлерівці з політичних міркувань дали “добро” на відродження Церкви на окупованій ними території* (Ю. Мацюк).

Досліджуваний матеріал засвідчує й репрезентованість просторового коду культури в осмисленні щастя, пор.: *Не вдавайся в тугу, чекай щастя з зеленого луку* (П-91, с. 197); *Пішло щастя в ліс по пруття* (П-91, с. 172). В українських пареміях просторовий вектор угору є позитивно маркованим і передаваним унаслідок метафоричного переосмислення компонентів ніс, зірка: *Не дери носа в щастю і не опускай в нещастю* (П-91, с. 172); *Під щасливою зіркою народився* (П-91, с. 172); дієсловами руху: *Від щастя не тікають, щастя доганяють* (П-91,

с. 169); *Щастя біжить, а нещастя летить* (П-91, с. 173), а також прислівником *попереду*: *Справжнє щастя завжди попереду* (П-91, с. 172).

Дослідники наголошують, що саме метафора в процесі концептуалізації почуттів відіграє вирішальну роль, адже людські емоції уявні за своєю суттю й увиразнюються завдяки образам, які забезпечують розуміння абстрактних понять через більш конкретні, наочні (20, с. 132), часто покликаючись на відомі, досвідні, пізнані, буденні знання. Зокрема, образний складник концепту ЩАСТЯ в українських пареміях конкретизовано й увиразнено метафорами з донорських царин ТВАРИНА: *Щастя – не кобила, у віз не запряжеш; Щастя – не кінь, не загнудаш* (П-91, с. 174); *У щастя коні баскі* (С, с. 23), ПТАХ: *Щастя – не курка, решетом не накриєш; Щастя – не перепілочка, решетом не накриєш* (П-91, с. 174), АРТЕФАКТ: *Щастя – не підкова, під ногами не знайдеш; Щастя – не товар: його не продаси і не купиш – воно само прийде, само й піде* (П-91, с. 174); *Наше щастя – решето діряве* (П-91, с. 170). Як бачимо, у структурі таких паремій вагомим є метафоричне заперечення, яке через дезідентифікацію евристично, образно, неочікувано формує узагальнення, що когнітивно викликає несподівані аналогії й спричинює породження глибинного змісту «щастя не можна набути, його можна лише відчувати», пор.: ***Щастя – не курка, решетом не накриєш. Але виміряти можна. Принаймні соціологічно. Наше щастя обміряв Київський міжнародний інститут соціології. Згідно з опитуванням, 65 відсотків співвітчизників вважають себе щасливими*** (Голос України. 19.03.2011). Можемо припустити, що й образний складник концепту ЩАСТЯ профілює в наївній картині світу українців його минущість, швидкоплинність, примхливість, незалежність від волі людини. Такі паремійні знаки наділені потужною прагматикою й здатні спричинити різкий перлокутивний ефект, тому їх часто використовують в мовленнєвих актах втішання, прагнучи змінити емоційний стан адресата, допомогти позбутися смутку, печалі, неспокою, хвилювання тощо, напр.: *А чому ж і ні? Як то кажуть люди: удвох і веселіше плачеться. Я, знаєте, добрий чоловіче, собі завжди кажу, йдучи по гриби: «Олено, щастя – не курка, решетом не накриєш: що тобі суджено – і на печі знайдеш». Моїх грибів, будьте здорові, ніколи не знайдете* (Д. Кешеля). На нашу думку, мовленнєвий вплив таких висловлень пов'язаний передовсім з ірраціональністю паремії, яка підпорядковує емоційне у свідомості адресанта, що концентрується не на формальному висловленні, а поринає в його глибинний зміст.

Досліджуваний матеріал дає підстави стверджувати, що більшість паремійних знаків відображає персоніфікацію щастя і нещастя. Таке сприйняття пов'язане з давніми міфологічними уявленнями українського народу про долю, адже «та непереможна, невидима сила здавалася йому істотою, на котру він робить, котра одбирає од нього всі достатки, а його самого зоставляє в бідності» [11, с. 96]. Персоніфікація виявлена внаслідок образного переосмислення предикатів стану: *Щастя переходя живе* (П-91, с. 174); *Щастя і дурному помагає, а нещастя і мудрого дурним зробиць* (П-91, с. 174), інтелектуальної діяльності: *Щастя знає, кого шукає* (П-91, с. 173); *Щастя не знає, кого шукає* (П-91, с. 174) і руху: *Нещастя по людях ходить, а не в лісі блудить; Нещастя ніколи само не приходить; Нещастя само не ходить, але й друге за собою водить* (П-91, с. 171); *Щастя та злидні одною стежкою ходять; Щастя прийде – і на печі знайде; Щастя біжить, а нещастя летить* (П-91, с. 173). Продуктивність наділення *щастя/нещастя* людськими рисами зумовлена принципом антропоцентризму, який настільки є відчутним, що, по-перше, фіксуємо форми звертання як до живих істот, які засвідчують віртуальне спілкування, пор.: *Прибуди, щастя! Розум буде!* (П-91, с. 173), по-друге, спостерігаємо приписування їм способу існування, напр.: *Щастя і нещастя – то близькі сусіди* (П-91, с. 173); *Щастя – нещастю сусіда* (П-91, с. 174), по-третє, відзначаємо наділення їх формами поведінки, пор.: *Щастя з нещастям в однім дворі живуть; Щастя з нещастям на одних саях їздять; Щастя і нещастя одною і тою самою ідуть стежкою* (П-91, с. 173), по-четверте, натрапляємо на уналеження їм психічних властивостей, напр.: *Нещастя має звичайно добру пам'ять, бо вертає найчастіше там, де вже не раз було* (П-91, с. 171).

Образний складник концепту ЩАСТЯ в наївній картині світу пов'язаний із сенсорно-аксіологічною переінтерпретацією зорових і слухових відчуттів: *Добре танцювати тому, кому*

щастя на дуду грає (П-91, с. 169); *Ніхто не знає, коли йому щастя усміхнутися має* (П-91, с. 171).

Асоціативні компоненти в структурі українських прислів'їв семантично передають такі глибинні змісти: 1) постійного щастя не буває – воно приходить і минає: *Щастя все на швидкім коні їздить* (П-91, с. 173); *Щастя йому з рук вилетіло, як птиця із сіті*; *Щастя переходя живе* (П-91, с. 174); 2) щастя не залежить від волі людини: *Щастя чоловіка найде, хоч і сонце зайде*; *Щастя на кого нападе, того і трусить*; *Щастя, як трясця, кого схоче, того й нападе*; *Щастя, як трясця, кого нападе, не скоро покине*; *Щастя, як вільна пташка: де захотіла, там і сіла* (П-91, с. 174); *Як щастя прийде, то і на печі знайде* (П-91, с. 175).

Концепт має бути етноспецифічно забарвленим, мати етнопсихологічну надбудову, бо «поняття стає концептом лише тоді, коли воно валоризується, тобто обростає певними ціннісними асоціаціями» [13, с. 213], які репрезентують увесь спектр аксіологічних ідеалів і пріоритетів, орієнтирів і настанов, духовних і моральних домінант. Народна мудрість віддає перевагу щастю як етико-моральній цінності, що верховенствує над матеріальними благами: *Щастя дорожче багатства* (П-91, с. 173); *Щастя лучче, як готові гроші* (П-91, с. 174), красою: *Хоч не красивий, аби щасливий* (П-90, с. 138); *Хоч сопливий, але щасливий* (П-91, с. 172), шаную, прихильним ставленням: *Хоч не почесний, але щесний* (П-91, с. 172). У паремійній картині світу українців щастя, зберігаючи свою позитивну аксіологічну маркованість, поступається такій трансцендентній категорії, як правда: *Щастя добре, а правда краще* (П-91, с. 173).

Частина паремій позитивно оцінює деякі негативні явища, зокрема біду, горе й нещастя, переживання яких загартовує людину, зміцнює її характер, готує до прийдешніх життєвих випробувань, дає змогу відчувати задоволення від життя: *Хто не зазнав біди, той не знає і щастя*; *Хто горя не бачив, той і щастя не знає*; *Хто не терпить нещастя, той щастя не має* (П-91, с. 172). Можемо припустити, що ці паремійні знаки фіксують в етносвідомості ідею потреби нещастя як неодмінної передумови відчуття задоволення від життя. Особливу цінність щастя можна збагнути на тлі негараздів, горя, біди, але в українських прислів'ях нещастя не завжди є антиподом щастя, оскільки останнє набуває змістового наповнення й розуміння лише за допомогою нещастя: *Не було б щастя, так нещастя помогло*; *Не було б щастя, якби не помогло нещастя* (П-91, с. 170). Щастя і нещастя не тільки взаємопов'язані, а й перебувають у безпосередній близькості: *Щастя з нещастям в однім дворі живуть*; *Щастя з нещастям на одних санях їздять*; *Щастя і нещастя на однім коні їздять*; *Щастя і нещастя одною і тою самою ідуть стежкою* (П-91, с. 173).

Цінність щастя образно передано через архетипну метафору світла, пор.: *Щастя і нещастя єсть як день і ніч* (П-91, с. 173). Аксіологічну значущість концепту ЩАСТЯ в етносвідомості українців засвідчує і його функціонування в численних привітаннях, побажаннях, віншуваннях, у яких утілено давню магічну віру в силу слова, пор.: *Місяцеві золоті роги, а нам щастя, здоров'я; місяцеві на підповня, нам на щастя і здоров'я* (Н, с. 16); *На щастя, на здоров'я, на той Новий рік, щоб було ліпше як торік* (віншують посівальники) (Н, с. 54); *Даруй, Боже, щастя, долю, хліба волю* (Н, с. 509).

Міфологемний складник концепту ЩАСТЯ створює своєрідний знаковий світ, який репрезентує ірраціональну інформацію, яку представники етноспільноти беззастережно сприймають на віру. Міф як ідеал світобачення визначає пізнавальні інтенції розуміння абстрактних сутностей, указує на шляхи досягнення незвіданого, омріяного, регулює культурні норми соціальної поведінки. Саме міфічна свідомість, формуючи уявлення, вибудовує розповідь, яка обов'язково буде сприйнята за правду, якою б неправдоподібною вона не була. Культурним чинником звернення до міфів є передовсім традиції пращурів, коли людина перетворювала ірраціональне в площину раціонального, сподіваючись на винагороду благополуччям, родинним щастям, успіхом. Окрім того, міфи заповнюють світоглядні лакуни: те, що неможливо пояснити, отримує інтерпретацію міфом, доповнюючи наївне розуміння. В українців, як і в багатьох слов'ян, побутовало уявлення: якщо дитина народжується разом із послідом матері – «сорочкою», у якій була в лоні, то обов'язково буде щасливою, пор.: *Щасливий, у сорочці родився* (П-91, с. 173); *Родився без сорочки, так і вмру без штанів* (П-90,

с. 50). Міфологеми в етносвідомості почасти зумовлені оцінкою тварин, їхнім поділом на вищих і нижчих, чистих і нечистих, висвічуючи модусний компонент у структурі знань про позначуване, співвідносячись із почуттями, відчуттями, архетипами колективного підсвідомого. Така оцінка вмотивована народними повір'ями, глибинними символічними культурними уявленнями. У народній свідомості заєць пов'язаний із нечистою силою, може перетворюватися на чорта, триногого або кульгавого перевертня, домового, відьму, чаклуна, а деякі чорти та відьми мають заячі хвости, і саме ці символічні ознаки стали підставою для появи паремій *Боїться, щоб йому заєць дороги не перебіг; Заєць дорогу перебіг – не поведеться; Коли заєць перебіжить дорогу, буде нещастя* (П-89, с. 379). Давні уявлення про щасливу долю в українців спроектовані й на астральні символи. У християнстві зоря – символ оборони живих людей, українці вірили, що кожна людина при народженні нібито «отримує свою зірку, що й стає на небі (у християнстві – Ангел-Хоронитель)» [3, с. 301]. Ця міфологема втілена в прислів'ї *Під щасливою зіркою народився* (П-91, с. 172). За свідченнями дослідників, міфологічну силу має і ключ, оскільки символізує можливість усе відчиняти й зачиняти, звільнення, таємниці, посвячення, духовну могутність, містичні таємниці, доступ до знань [3, с. 500], така символіка реалізована в паремії *Хто ключ знайде, той щастя має* (П-91, с. 172).

Висновки й перспективи дослідження. У паремійній картині світу українців концепт ЩАСТЯ репрезентовано як поліфункційне, амбівалентне, багатовимірне утворення, що синкретично поєднує поняттєвий, образно-метафоричний ціннісний і міфологічний компоненти. Його поняттєвий зміст передовсім пов'язаний із доброю долею, здоров'ям, сім'єю, дітьми, любов'ю, образний – сформований унаслідок метафоричної аналогізації з тваринами, птахами, предметами, ціннісний – репрезентований позитивною оцінкою як станом цілковитого задоволення життям, вияву радості, усвідомлення якого відбувається на тлі протилежних почуттів – нещастя, горя, біди. Він як один із засадничих емотивно-ціннісних культурних концептів насамперед об'єктивує уявлення українців про емоцію радості, бо, як слушно зауважують дослідники, поняття щастя має нерозривний семантичний зв'язок із поняттям радості, адже щаслива людина радіє більше й частіше, ніж нещаслива [19, с. 183]. Система поглядів на щастя, представлена в українській паремійній картині світу, загалом оприявнює ставлення етносу до суті життя: це передовсім не лише омріяна цінність, а й мета, яку індивід може досягти, здобути, вибудувати власними зусиллями. Наголосимо, що таке розуміння щастя багато в чому корелює із загальноєвропейським сприйняттям, зокрема англійським (пор. 23). Українська побутова свідомість персоніфікує щастя, що зумовлено дією принципу антропоцентричності паремійного семіозису, у якому домінантною реципієнтною зоною є концепт ЛЮДИНА. Продуктивність протиставлення щастя / нещастя вмотивована передусім опозиційністю етносвідомості й виявлена на ґрунті ознак минуцність – постійність, одиничність – множинність, реальність – ірреальність. З одного боку, паремійна картина світу віддзеркалює розуміння щастя не лише як омріяної цінності, а й такої, яку можна досягнути, а з іншого – вказує на те, що в окремих випадках мало що залежить від людини, оскільки її доля часто визначена вищими силами. Перспективи подальших студій убачаємо в проведенні психолінгвістичного експерименту для встановлення основних асоціатів концепту ЩАСТЯ і їхнього порівняння з репрезентаціями в паремійній картині світу українців.

Список використаної літератури

1. Білоноженко В. М. Щастя-доля. *Культура слова*. 1977. № 12. С. 76–80.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. *StudiaLinguistica*. 2010. Вип. 4. С. 400–412.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
4. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
5. Ільєнкова В. В. Лексико-словотвірне гніздо з домінантною щастя та його дериваційна семантика. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 11. Том 1. С. 11–16.
6. Кононенко В. І. Мова у контексті культури. Київ; Івано-Франківськ, 2008. 390 с.

7. Коцюба З. Г. Концептуалізація щастя в побутовій свідомості слов'ян, германців і романців (на матеріалі паремій). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. № 1. С. 264–268.
8. Купіна Я. В. До питання про становлення термінології когнітивних лінгвокультурологічних досліджень. *Лінгвістичні дослідження*. Харків, 2009. Вип. 28. С. 51–57.
9. Мартінек С., Мітьков В. Український асоціативний словник. Львів : ПАІС, 2021. Т. IV. Від реакції до стимулу. 648 с.
10. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови: у 4 т. Вінніпег – Канада : Волинь, 1994. Т. 4: П – Я. 536 с.
11. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу / Ескіз української міфології. Київ : АТ «Обереги», 1992. 88 с.
12. Потебня А. А. О доле и сродных с нею существах. URL : <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/365>.
13. Приходько А. М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
14. Словник української мови / уклад. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1980. Т. 4. 700 с.
15. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / Упорядники А. П. Пономарьов, Т. В. Косміна, О. О. Боряк. Київ : Либідь, 1992. 637 с.
16. Ф.П. (Федір Потушняк) Демони въ народномъ вѣрованіи. VI. Демони судьбы. *Ужгородъ, Русское слово*. 1940. 18 декабря (№ 30). С. 4.
17. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. Філософські праці. 575 с.
18. Шкода В. В. Вступ до правової філософії. Харків : Фоліо, 1997. 223 с.
19. Izard Carroll E. The psychology of emotions. New York : Penum Press, 2011. 462 s.
20. Kövecses, Z. The Conceptual Structure of Happiness. *Happiness: Cognition, Experience, Language*. Helsinki, 2008. P. 131–143.
21. Seligman M. E. P. Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. New York : Free Press, 2002. 336 s.
22. Tatariewicz W. O szczęściu. Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 2008. 486 s.
23. Wierzbicka A. Happiness in Cross-Linguistic & Cross-Cultural Perspective. *Daedalus*. 2004. Vol. 133. №. 2. P. 34–43.
24. Wood J. D., Petriglieri G. Transcending Polarization : Beyond Binary Thinking. *Transactional Analysis Journal*. 2005. Vol. 35. №. 1. P. 31–39.

Умовні скорочення використаних джерел

- Н – Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
- П-89 – Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / упоряд. М. М. Пазяк; відп. ред. С. В. Мишанич. Київ : Наукова думка, 1989. 480 с.
- П-90 – Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / упоряд. М. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1990. 528 с.
- П-91 – Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / упоряд. М. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1991. 440 с.
- С – Северинюк В. М. Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 175 с.
- Ф – Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. 2-е вид. / наук. ред. С. М. Пилипчук. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. Т. 3. Рабунок–Ячмінь. 699 с.

References

1. Bilonozhenko, V. M. (1977). Shchastia-dolia (Happiness is fate). In: *Kultura slova [Culture of word]*, 12, 76–80 (in Ukr.).
2. Holubovska, I. O. (2010). Etnichni osoblyvosti ukrayinskoyi natsionalno-movnoyi kartyny svitu [Ethnic features of the Ukrainian national-linguistic picture of the world]. In: *Studia Linguistica*, 4, 400–412 (in Ukr.).
3. Kotsura, V. P. (Ed.) ta in. (2015). Entsyklopedychnyy slovnyk symboliv kultury Ukrayiny [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine]. Korsun-Shevchenkivskyy: FOP Havryshenko V. M., 912 (in Ukr.).
4. Zhayvoronok, V. V. (2007). Ukrayinska etnolinhvistyka: Narysy [Ukrainian ethnolinguistics: Essays]. Kyiv: Dovira, 262 (in Ukr.).
5. Ilienkov, V. V. (2019). Leksyko-slovotvirne hnzdo z dominantoiu shchastia ta yoho deryvatsiina semantyka [The vocabulary-vocabulary nest with the dominant of happiness and its derivative semantics]. In: *Zakarpatski filolohichni studii [Transcarpathian philological studios]*, 11(1), 11–16 (in Ukr.).
6. Kononenko, V. I. (2008). Mova u konteksti kultury [Language in the context of culture]. Kyiv; Ivano-Frankivsk, 390 (in Ukr.).
7. Kotsyuba, Z. H. (2012). Kontseptualizatsiya shchastia v pobutoviyi svidomosti slovyan, hermantsiv i romantsiv (na materialy paremiy) [Conceptualization of happiness in everyday consciousness of Slavs, Germans, and Romanians (based

- on the material of paremias)]. In: *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Philological sciences]*, 1, 264–268 (in Ukr.).
8. Kupina, Ya. V. (2009). Do pytannya pro stanovlennya terminolohiyi kohnityvnykh linhvokulturolohichnykh doslidzhen [To the question of the formation of the terminology of cognitive linguistic and cultural studies]. In: *Linhvistychni doslidzhennya [Linguistic studies]*, 28, 51–57 (in Ukr.).
  9. Martinek, S. & Mitkov, V. (2021). Ukrayinskyy asotsiatyvnyy slovnyk [Ukrainian associative dictionary]. Lviv: PAIS. T. IV. Vid reaktsiyi do stymulu [From reaction to stimulus], 648 (in Ukr.).
  10. Mytropolyt, Ilarion (1994). Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainskoi movy [An etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language]. T. 4. Vinnipeh – Kanada : Volyn, 536 (in Ukr.).
  11. Nechuy-Levytskyy, I. S. (1992). Svitohlyad ukrayinskoho narodu / Eskiz ukrayinskoyi mifolohiyi [Worldview of the Ukrainian people / Sketch of Ukrainian mythology]. Kyiv : AT «Oberehy», 88 (in Ukr.).
  12. Potebnya, A. A. (1989). O dole i srodnyih s neyu sushestvah (About fate and similar creatures) Available at : <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/365> [in Rus.].
  13. Prykhodko, A. M. (2008). Kontsepty i kontseptosfery v kohnityvno-dyskursyvnyi paradyhmi linhvistyky [Concepts and conceptospheres in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhya : Premyer, 332 (in Ukr.).
  14. Bilodid, I. K. (Ed.) ta in. (1980). Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]. V 11 t. T. 4. Kyiv : Naukova dumka, 700 (in Ukr.).
  15. Ponomarov, A. P. (Ed.) ta in. (1992). Ukrayintsi: narodni viruvannya, poviry, demonolohiya [Ukrainians: folk beliefs, beliefs, demonology]. Kyiv: Lybid, 637 (in Ukr.).
  16. F. P. (Fedir Potushnyak) (1940). Demony v narodnom virovaniy. VI. Demony sud'by [Demons in folk beliefs. VI. Demons of fate]. In: *Uzhhorod, Russkoe slovo (Russian word)*. 18 dekabria (№ 30), 4 (in Rus.).
  17. Franko, I. Ya. (1986). Zibrannya tvoriv: u 50 t. [Collection of works: in 50 t.]. Kyiv : Naukova dumka. T. 45. Filosofski pratsi (Philosophical works), 575 (in Ukr.).
  18. Shkoda, V. V. (1997). Vstup do pravovoyi filosofiyi (Introduction to legal philosophy). Kharkiv : Folio, 223 (in Ukr.).
  19. Izard Carroll, E. (2011). The psychology of emotions. New York: Penum Press, 462 (in Eng.).
  20. Kövecses, Z. (2008). The Conceptual Structure of Happiness. In: *Happiness: Cognition, Experience, Language*. Helsinki, 131–143 (in Eng.).
  21. Seligman, M. E. P. (2002). Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. New York: Free Press, 336 (in Eng.).
  22. Tatarkiewicz, W. (2008). O szczęściu (About happiness). Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 486 (in Pol.).
  23. Wierzbicka, A. (2004). Happiness in Cross-Linguistic & Cross-Cultural Perspective. In: *Daedalus*, 133 (2), 34–43 (in Eng.).
  24. Wood, J. D. & Petriglieri, G. (2005). Transcending Polarization: Beyond Binary Thinking. In: *Transactional Analysis Journal*, 35(1), 31–39 (in Eng.).

**THE CONCEPT OF HAPPINESS IN UKRAINIAN PROVERBS:
PSYCHOCOGNITIVE AND LINGUOCULTURAL ASPECTS**

*Valentyna Kalko, Doctor of Philological Sciences, Professor of the
Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
(Cherkasy, Ukraine)*

e-mail: mkalko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9394-1664>

Identifier Scopus-Author: 57219247796

*Mykola Kalko, Doctor of Philological Sciences, Professor of the
Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
(Cherkasy, Ukraine)*

e-mail: mkalko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6042-4436>

Identifier Scopus-Author: 57219238410

Abstract. Introduction. *The article is concerned with the realization of the concept HAPPINESS in Ukrainian proverbs. The author analyzes the concept of HAPPINESS as one of the basic cultural concepts, the semantics of which is fixed on the linguistic, axiological, everyday, artistic levels of culture. Based on cognitive and linguocultural analysis, it has been proven that the notional figurative and evaluative content of the concept of HAPPINESS actualized in the Ukrainian paremic picture of the world is productively verbalized.*

The purpose. *The purpose of the article is a comprehensive analysis of the psychocognitive and linguistic cultural representation of the concept of HAPPINESS in the paremiic fund of the Ukrainian language in the projection on the functions and structures of ethnic consciousness.*

Main results of the study. *The most significant value points connected with the concept “be happy” are revealed, it is noted that proverbs developed in collective consciousness of the Ukrainian people and were fixed in national mentality. The high quantitative fullness of HAPPINESS concept in Ukrainian proverbs is shown. It has been established that happiness is associated with the concepts of destiny, pleasure, wellbeing, virtue, good luck, between which there are interconceptual connections. It is established that the studied concept forms axiological, figurative and behavioural components of mentality of the Ukrainians.*

Originality. *The article focuses on the ambivalent nature of the concept, the reasons for which the author sees in the binary nature of the Ukrainian mentality. The concept of HAPPINESS in the paremiic picture of the world of Ukrainians is a multi-functional, ambivalent, multi-dimensional entity that records vitalist guidelines. Its conceptual content is primarily related to good fortune, health, family, children, love, figurative formed as a result of metaphorical analogy with animals, birds, objects, valuable represented by a positive assessment as a state of complete satisfaction with life, a manifestation of joy. Awareness of happiness occurs against the background of opposite feelings – unhappiness, grief, trouble. Through the lens of conceptual metaphor theory, the research elucidates the various source domains used to map onto the target domain of HAPPINESS.*

Conclusions and specific suggestions of the author. *Ideas about happiness and unhappiness partly form evaluative judgments about life in general, they determine the life strategy of an individual. The proverbs concept of happiness generally reflects the attitude of Ukrainians to the essence of life: it is primarily not only a dream value, but also a goal that an individual can achieve, acquire, build with his own efforts. Ukrainian proverbs відображають universal journey from adversity to happiness, resonating deeply with listeners facing challenges, highlight the transformative power of nature and human resilience but also underscore the collective aspect of experiencing and overcoming hardship.*

Key words: *concept, proverb, happiness, worldview, meaning, metaphor, Ukrainian linguaculture.*

Надійшла до редакції: 28.04.24

Прийнято до друку: 30.05.24